

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

દીક્ષા-શાસ્ત્રનું રહસ્ય

દીક્ષા—સમિતિના નિવેદનની સમાલોચના પર મીમાંસા

卐

લેખક
કૃત્તેહચંદ બેલાની,
ન્યાય—વ્યાકરણ—તીર્થ.

卐

માર્ચ ૧૯૩૩

પ્રકાશકઃ
જૈન યુવક સંઘ,
ધડીયાળી પોળ,
વડોદરા.

લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા,
ઠક્કર અંબાલાલ વિકુલચાપ્તએ પ્રકાશક
માટે જાખ્યું. તા. ૯-૩-૩૩

પ્રસ્તાવના

સમિતિના નિવેદન પર લખાયેલી સમાલોચના ઉપર કંઈ પણ લખવાની વૃત્તિ હતીજ નહીં. પરંતુ તેમાંનાં શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ પ્રતિપાદન અને અસદ્દેહતુઓ આપી ઉલટી રીતે જનતાને સમજાવવાથી પેદા થતો અનર્થ જતાં કરવાં એ નૈતિક દૃષ્ટિએ ઠીક ન લાગવાથી, સમાલોચક મહાશય જ્યાં જ્યાં શાસ્ત્રલાવને ઉલટી રીતે સમજાવવા મથે છે અને જનતાને ભરમાવે છે, ત્યાં ત્યાં વાસ્તવિક પ્રકાશ પાડવો નિતાન્ત જરૂરી લાગવાથી અનિચ્છાએ અને ઉડતી કલમે પણ કંઈક લખવા આંતર પ્રેરણા ઉઠી.

કોઈ કોઈ સ્થળે કડક શબ્દો વપરાયા છે. પરંતુ જે લોકો મહાવીર ભગવાનના શબ્દેશબ્દને અનુસરવાનો દાવો રાખે છે, છતાં તેઓ શાસ્ત્રોના મનસ્વિપણુ અર્થો કરે અને તેમ કરીને લોકોને ઠગે તેમના માટે અનિચ્છાએ પણ કડક શબ્દો નિકળી આવે છે.

દીક્ષા એ પવિત્ર અને નિર્મળ ભૂમિ છે. જેટલો મોક્ષ આદર્શ અને અભિપ્રેય છે તેટલોજ અંશે દીક્ષા ભાવવાહિની ને આદરણીય છે. પરંતુ આદર્શ વસ્તુને સાધવામાં તેના ઉપાયો પણ

નિર્મળ અને આદર્શભૂત લેવા જોઈએ. દુરાચલ-
ભરી દીક્ષા, માળાપોને કે સ્ત્રીને કકળાવીને
લેવાયેલી દીક્ષા, દીક્ષાનો મર્મ સમજાવ્યા
વિના અને ચોરી-છુપીથી આપેલી દીક્ષા એ
મહાવીર ભગવાનના શાસનને કલંકિત કર-
નારી છે. આત્મકલ્યાણના માર્ગે સદાને માટે
સર્વગ્રાહ્ય અને નીતિમય હોવા જોઈએ. આત્મ-
કલ્યાણના અભિલાષુકોને કપટ કે પ્રપંચનો
સ્પર્શ ન હોય, તેમના રોમેરોમે સરળતા
ટપકતી હોય, તેમની આસપાસના પરમાણુ-
ઓ પવિત્રતાનું ગુંજન કરતા હોય.

પરંતુ આજે તો તે સંસ્થા અધઃપતનને
માર્ગે ધસી રહી છે. તેને ઉપર ઉઠાવનાર સમર્થ ને
શક્તિશાલી કોઈ વ્યક્તિ દેખાતી નથી. તેમના સુધા-
રાની યોજના પરના બન્ધન પર થવી એ તેમની
શિથિલ, દુર્બલ અને છિન્નલિન્ન સ્થિતિનું પરિણામ
હોઈ તેમને હીણપત લગાડનારૂં ગણાય, પરંતુ તે સિ-
વાય અત્યારે માર્ગ પણ બીજો એકે નથી.—બેલાની.

ધી યંગમેન્સ સોસાયટી તરફથી પ્રકાશિત થયેલ
 “ નિવેદનની સમાલોચના ” નામનું પુસ્તક ઉડતી
 નજરે હાથમાં આવ્યું. તેને વાંચી જતાં એમ જણાયું
 કે-તે સમાલોચનાકારે કંઈપણ ઉંડો વિચાર કર્યો
 હોય તેવું દેખાતું નથી. પોતાના આગ્રહને કાયમ
 રાખવા મારી મચડીને પણ ખંડન કરવું એ
 દષ્ટિ મોટે ભાગે તેમાં તરતી દેખાય છે. પરંતુ તે

દષ્ટિ રાખતાં કોઈ કોઈ સ્થળે પોતાના સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓ ભાંગી પડે છે; જેને માટે મોટી દારમદાર રચી છે અને ‘મહાયજ્ઞ’ આદર્યો છે તે તૂટી પડે તેવી રીતે સિદ્ધાંતો ખંડાઈ રહ્યા છે તેનો પણ સમાલોચક મહાશયને ખ્યાલ ઓછો રહ્યો છે.

જે લોકો legal point અને વાસ્તવિક સિદ્ધાંતો ઉપર મનન કરનારા છે, લાંબાં વર્ષો જેમણે ન્યાય તોળવામાં અને છણવામાં વીતાવ્યાં છે તેમના લખાણ ઉપર સમાલોચના કરવી એ બાળકનું કામ નથી. બાકી હુડમાર કરવી હોય તો ગમે તેના સારામાં સારા લખાણ ઉપર પણ ગમે તેવું આક્રમણ કરી શકાય અને છીછરા બની વખોડી શકાય. પરંતુ તેથી સત્ય તત્ત્વનો પ્રકાશ કરવાનું અભિમાન લેવા જતાં ઘણી વખત બની જવાય છે. કોઈ વિચારકે જો આ ‘સમાલોચના’નું કામ હાથમાં લીધું હોત તો સફલતાને બાબુએ રાખીએ તો પણ શિષ્ટતાનો ભંગ તો ન થવા પામત.

આ વસ્તુ કોની સામે લંબાય છે, અને તેની સામે
 કેવી સભ્યતા વાપરવી જોઈએ તેનો ખ્યાલ પ્રસ્તુત
 સમાલોચનામાં નથી રખાયો. પરિણામે તેમાં સોજન્ય
 કે માનવતાનું પણ દર્શન દુર્લભ છે. કોઈનું પણ
 ખંડન કરવામાં, યાવત્ દુશ્મન ઉપર પણ આક્રમણ
 કરવામાં સભ્યતા કે શિષ્ટતાની ઉણપ ન દેખાવી
 જોઈએ. ગમે તેના પર ગમે તેવી રીતે આક્રમણ કે
 હુડમાર કરવી એ છીછરીવૃત્તિ છે. ન્યાય લેવાનો કે
 ન્યાય માગવાનો આ રસ્તો નથી.

ગમે તેની સાથે ખંડન-મંડનમાં ઉતરવું, પણ
 તે વાસ્તવિક પોઈન્ટો સામેજ. લંબાણ કંઈ હોય અને
 જવાબ કંઈ આપવો યા વાઙ્છળ ને અસંબદ્ધ પ્રત્યાષ
 કરવા એ શિષ્ટ જનને યુક્ત નથી.

આટલું પુસ્તકનું સમગ્રપણે અવલોકન કર્યા
 પછી હવે અંદરની વાંતો ઉપર આવું છું. સમિતિ
 ઉપર આક્ષેપો કર્યા છે તેનો જવાબ આપવાનું મારું

પ્રધાન લક્ષ નથી. જ્યાં સિદ્ધાંતોની વાતો છે તે તરફ મુખ્યત્વે નિરીક્ષણ કરીશ.

“ હિંદુ, જૈન અને બીજા કેટલાક ધર્મમાં એવી માન્યતા છે કે કર્યાં કર્મ ભોગવવાનાં છે. અને જ્યાં સુધી કર્મનો ક્ષય થઈ જવાત્મા પરમાત્મા સાથે મળી જઈ મોક્ષ ન પામે ત્યાં સુધી કરેલાં કર્મ પ્રમાણે પુનર્જન્મ લેવો પડે છે. ” (ક. ૮ પા. ૫)

ઉપરનો ફકરો નિવેદનમાંથી સમાલોચક મહાશય સમાલોચનામાં ટાંકે છે અને તેને જૈનતત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ વિરુદ્ધ જણાવે છે. પણ મારે તેમને કહેવું જોઈએ કે—આમાં જૈન દૃષ્ટિએ કંઈ વિરુદ્ધ નથી.

જવાત્મા જ્યારે મુકિતને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પરમાત્મા—સિદ્ધાત્માઓમાં મળી જાય છે. પ્રકાશમાં પ્રકાશ મળી જાય છે, તેમ સિદ્ધો સિદ્ધોમાં મળી જાય છે.

જૈન દૃષ્ટિએ આમાં ખોટું શું છે ?

સમાલોચનામાં ૧૧ મી કલમમાં સમિતિએ

ટાંકેલો કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્રમાંથી એક ઉતારો સમા-
લોચક ટાંકે છે:-

“ ખૈરી છોકરાંના નિર્વાહ માટે ગોઠવણ કર્યા
વગર કોઈ સંન્યાસ લે તો તેનો રાજ્યએ ૨૫૦
પણ દંડ કરવો.

અને કહે છે કે “ કૌટિલ્ય અર્થ શાસ્ત્ર એ કોઈ
ધર્મના સનાતન સિદ્ધાંતો સમજાવતો ગ્રંથ નથી કે
તેનો નિરવવાદ સ્વીકાર કરી શકાય. (ક. ૧૧ પા. ૬)”

પણ આ શબ્દોથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે
અનુચિત વ્યવહાર થતો હોય તો રાજ્યશાસન તેને
નિયમનમાં લાવતું હતું. તે વખતમાં સાધુઓના
ઉન્મત્ત આચરણ પર રાજ્યશાસનને પોતાનો અંકુશ
ઉગામવો પડ્યો હતો. તો પછી એ સ્પષ્ટ અને
સ્વાભાવિક છે કે જે સમયમાં ને જ્યારે જ્યારે સમાજ
કે સાધુ સંસ્થામાં અંધાધુંધી ને નિર્મર્યાદ વર્તન પ્રવ-
ર્તતાં હોય તે વખતે રાજસત્તાએ તેના ઉપર અંકુશ
મૂકવો એ તેની ફરજ થઈ પડે છે.

જૈન સાધુઓ અધિકાંશ જૈનોને ત્યાંથી ગોચરી લેવાનો આગ્રહ રાખે છે, તેથી એ સ્વાભાવિક છે કે જૈનેતરોનો એવો અભિપ્રાય બંધાય કે જૈન સાધુઓ જૈનો સિવાય બીજે ગોચરી જતા નથી. અને એ આશયે કોઈએ તેમ લખ્યું હોય તો તેમાં પ્રસ્તુત મુદ્દા સાથે તેનો શું સંબંધ છે ?

આગળ જતાં સમાલોચનામાં (ક. ૧૩, પા. ૮) લખે છે કે—“ક્રિયોદ્ધાર શ્રીમાન્ યશોવિજયજીએ નહીં, પણ પં. સત્યવિજયજીએ કરેલો છે. ”

વાત ખરી, પણ એમાં પં. સત્યવિજયજી મહારાજને તે વખતના મહાન્ વિદ્વાન્ શ્રીયશોવિજયજી મહારાજનો સારો સહકાર હતો, એ કેમ ભૂલાય છે ? આ વસ્તુ ઐતિહાસિક છે. જ્યારે યશોવિજયજી જેવા તે વખતના અગ્રગણ્ય શ્રુતધર અને પ્રભાવશાલી મહાત્મા ક્રિયોદ્ધારના પક્ષકાર હતા, તો પછી તેમના નામનો નિર્દેશ થાય તો તેમાં શું ખોટું છે !

વળી કેસરીઆં કપડાં તો દીક્ષા કે આચાર્યાદિ પદવી આપતી વખતે પહેરાવવામાં આવે છે. અને સામાન્ય રીતે જૈન સાધુઓ પીળાં કપડાં પહેરતા હોઈ બીજાને કેસરીયા કપડાની કદવના થાય એ સંભવિત નથી ?

“ ખરેખર જો જૈન સંસ્કૃતિમાં આવી ગયેલી શિથિલતાને સુધારવાની જ ઇચ્છા હોય તો શ્રીમંત સરકાર મહારાજ ગાયકવાડ પોતાના રાજ્યના અગ્રગણ્ય જૈનોને એકઠા કરી તેમનું એક પંચ નીમી શકે છે. ” (ક. ૧૬ પા. ૧૦)

આમ સમાલોચક મહાશય ‘ દ્રાવિડ પ્રાણાયામ ’ થી સંસ્કૃતિમાં શિથિલતા સ્વીકારી સરકારને જૈન પંચ નીમવાની લલામણુ કરે છે. પણ પંચ કોના માટે નિમવાનું છે ? જેમનામાં શિથિલતા ઘુસી ગઈ છે તેઓ કોઈ પણ પંચના કથનને કે યોગ્ય અંકુશને સ્વીકારવા કબૂલ છે ? તેમને તો મનસ્વીપણે વર્તવું

છે. પોતાના નિર્મર્યાદ આચરણમાં તેઓ કોઈની પણ દબલગીરી ચાહતા નથી. ગૃહસ્થોથી ઉંચે પાટે બેસનારાઓ ગૃહસ્થોના યોગ્ય નિયમિત અંધારણને પણ સ્વીકારવા તૈયાર નથી. આ સ્થિતિ આજે નથી વર્તી રહી ? વળી જૈન પંચ નીમી શકાય તેવી સ્થિતિ અત્યારે રહી છે કે ? પરસ્પર વિરુદ્ધ પડેલા પક્ષોમાં મેળ ન હોય ત્યાં પંચ કેમ બની શકે ? કંઈ પણ સુધારાની વાત આવતાં નાસ્તિકતા અને મિથ્યાત્વીપણાનો આરોપ મૂકે છે, થોડો પણ સુધારો કોઈના લાઈચારાના કથનથી પણ કરવા તૈયાર નથી એ લોકો પંચના બન્ધારણને કબૂલ રાખે એવો સંભવ દેખાય છે વાર ?

વળી સરકારે જે સમિતિ નીમી છે તે પંચ-તુલ્ય નથી ? તેઓ શું કમ વિચારકો અને ઓછા અનુભવીઓ છે ? અને એવો કોઈ દાવો કરતું હોય કે જૈન વિના જૈનોની લાગણી ખીજ નજ રાખી શકે, તો તે મિથ્યા અભિમાન છે. લાગણીઓ

હૃદયને આભારી છે, મતમતાંતરને નહીં. નિષ્પક્ષ અને કેળવાયલાં મુજનોમાં મતમતાંતરનો આશ્રય હોતો નથી. તેઓ તટસ્થપણે નિર્મલ હૃદયથી જુદા જુદા દૃષ્ટિબિન્દુઓને તપાસી વિશુદ્ધ સત્યનું અન્વેષણ કરવામાં તત્પર હોય છે.

સમાલોચનાકાર જૈન પંચ નીમવાની સરકારને સલાહ આપતાં સરકારની જ દરમ્યાનગીરીની અગત્ય એક રીતે ખુલ્લાંખુલ્લા સ્વીકારે છે. પછી સરકારે નીમેલા ‘પંચ’ (સમિતિ) માટે તેમને અસન્તોષ કેમ ? વિચારભેદ હોય ત્યાં ત્યાં સભ્ય રીતે વાટાઘાટ કરી રસ્તો લાવી શકાય છે. પણ ઉન્માદનું ક્યાં ઓષધ ! સમિતિની આગળ પણ જેઓ મર્યાદા ન જાળવી શકે તેમની કિમ્મત થઈ જાય એ ઉઘાડું જ છે !

આગળ જતાં સમાલોચક મહાશય લખે છે કે, “ દીક્ષા જેવા અત્યંત નાજુક ધાર્મિક પ્રશ્નનું કાયદાથી નિયંત્રણ કરવામાં વાસ્તવિક હેતુ સાધી.

શકાયો શક્ય નથી. તે માટે તો જ્યારે શુદ્ધિનું આંદોલન જાગે અને તેમાં શ્રીમંત સરકાર જેવા પોતાની પુરતી મદદ આપે, ત્યારે જ ઇષ્ટ હેતુ સધાઈ શકે. ” (ક. ૧૬ પા. ૧૦)

ઉપરના શબ્દોથી એ તો સ્પષ્ટ તરી આવે છે કે દીક્ષા જેવી પવિત્ર સંસ્થામાં પણ ખગાહો થયો છે અને તે, શુદ્ધિની-સુધારાની આવશ્યકતા માંગી રહી છે.

સરકારે પ્રથમજ જાહેર કર્યું હતું કે-જો જૈનો પરસ્પર આપસમાં સમજૂ લેતા હોય તો તે અતિ ઉત્તમ છે અને રાજ્યને વચ્ચે દખલગીરી કરવાની જરૂર ન રહે.

પરંતુ આ કામ જ્યારે જૈનોથી ન અન્યું ત્યારે ગાયકવાડ સરકારે તે માટે પોતાની પ્રવૃત્તિ આદરી. ત્રણ ન્યાયાધીશો રોકી પંચ નીમ્યું, નિષ્પક્ષ રીતે ન્યાયપૂર્વક જે તોલ થતો હોય તે રીતે દીક્ષા-સંસ્થા

પર વિચાર કરવાનું જણાવ્યું, અને તે પછી જે પરિણામ આવે તેને અનુસારે નિયમન કરવાનું વિચાર્યું. આમ સરકારે પ્રબલિત માટે ઓછી લાગણી નથી બતાવી.

શુદ્ધિના આંદોલનનો ગણગણાટ થઈ રહ્યો છે અને સાધુ-સંસ્થાના બગાડાની વાતો પખ્લીક-પણે જાહેર થઈ રહી છે; એજ બતાવી આપે છે કે બગાડો એટલો બધો વધી પડ્યો છે કે તે સુધારવાનું કામ આપણા કે સંઘના હાથે અશક્યપ્રાય થઈ ગયું છે.

સાધુસંસ્થા જે પવિત્રમાં પવિત્ર, નિર્મળ અને શુદ્ધ હોય તેની આજે એવી શોચનીય સ્થિતિ પેદા થઈ છે કે તેની શુદ્ધિ કે સુધારણા કરી શકે તો ગૃહસ્થો-સંસારીઓ કરી શકે એમ મનાઈ રહ્યું છે. કેટલી દયામણી સ્થિતિ !

જ્યાં આવો બગાડો વધી પડ્યો હોય, તેના

સુધારાના પ્રયત્નો સંઘની શક્તિથી બહાર હોય ત્યારે ફરજિયાત રાજ્યે તેને નિયમનમાં લાવવા પડકાર કરવો પડે છે. આવે વખતે રાજ્યનો આવો પડકાર સમાજ, સાધુ-સંસ્થા અને ધર્મને માટે આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે.

આગળ જતાં સમાલોચનામાં ૧૩ મે પાને લખે છે કે, “ નાશભાગ કરનાર આ જમાનામાં પગે ચાલીને નાશભાગ કરે ખરા ? ”

પણ ‘ નાશભાગ ’ શું પગે ચાલીને નહિ થતી હોય કે ? “ નાઠો ” “ ભાગ્યો ” એવા બ્યવહાર જ્યાં જ્યાં થતા હશે ત્યાં બધે રેલ કે મોટરોજ દોડતી હશે ? અને સાધુઓની નાશભાગ તો પગે ચાલીને જ થાય. પહેલાં પણ તેમાંના કેઈની નાશભાગ થતી તે પગે ચાલીને જ થતી. વિ. સં. ૧૬૩૪ ને ૧૬૩૬ માં હીરવિજયસૂરિને ભાગવું પડ્યું હતું તે પગે ચાલીને જ.

પરંતુ વર્તમાનમાં પણ કદાચિત્ એવો પ્રસંગ

પ્રાપ્ત થાય તો રખે સમાલોચક મહાશય ! તેમને
ગાડી-મોટરોનો ઉપયોગ કરવાની સલાહ આપતા !
વિચાર કરજો ! નાશલાગનો પ્રસંગ સાધુને આવે એ
જ દિલગીરીભરી બાબત છે. તેમાં વળી વાહનના
ઉપયોગની આવશ્યકતા બતાવવી પછી શું પૂછવું !
આ તો જેને આજે બચાવવા નિકળ્યા છે તેને
ડુબાડવાનું થાય છે, અને પોતાનું પણ ડુબવું ભેગું.

સંયમની તાલીમ આપવામાં કોઈને વાંધો ન
હોય. પરંતુ એ તાલીમ આપતાં આપતાં છોકરો હંડપં
ને કરી જવાય ! મારે મન દીક્ષા ને દીક્ષાની તાલીમ
બંને આદર્શ વસ્તુ છે. પરંતુ સંયમની તાલીમના
પડદા પાછળ તેને ‘વેષ’ પહેરાવી દેવો કે તેમ
કરવાની તાકમાં ફરવું એ તો શયતાનીયત ગણાય.
વેષ પહેરાવવો એ કાંઈ એકડા બગડાની વાત નથી.
જેમ M. A. ના કલાસમાં દાખલ થતાં તેની પહેલાં
B. A. સુધીનું વિપુલ જ્ઞાન મેળવેલું હોવું જોઈએ,
તેમ દીક્ષા લેતાં પહેલાં ગૃહવાસમાંથી જ ત્યાગવૃત્તિ

ને મહાવ્રત-પાલનની દિશાનો યોગ્ય અભ્યાસ સધાવો જોઈએ. વિરક્તિ ને વૈરાગ્યમાં મસ્તી આવવી જોઈએ, વાસના ને મોહ ઓછા થયા હોવા જોઈએ, તાત્ત્વિક જ્ઞાન-દષ્ટિ જાગૃત થવી જોઈએ-એજ વસ્તુતઃ દીક્ષાની તાલીમ કે દીક્ષા માટેની યોગ્યતા છે. ત્યાગ-વૃત્તિના દૃઢ સંસ્કાર અને કષાયોના ઉપશમ વિના કોઈ પણ માણસ સંયમ લેવાને કે ‘વેષ’ પહેરવાને અધિકારી ન બની શકે.

સમાલોચનાકાર (ક. ૨૫ પા. ૧૯) લખે છે કે :
 “ મનનું સંયમ પ્રત્યેનું વલણ અને તેનાથી કલ્યાણ થવાનો દૃઢ વિશ્વાસ એજ સમજ દીક્ષા લેવાને ઉપ-
 યોગી છે. ”

સંયમ પ્રત્યેનું વલણ કોને કહેવામાં આવે છે ?
 શું બાળક એમ બોલતો હોય કે ‘ દીક્ષા સારી છે, તેનાથી કલ્યાણ સધાય છે, મોક્ષ મળે છે ’ એટલે એ

સંયમનું વલણ સમજવું ? જો આનેજ દીક્ષા પ્રત્યેનું વલણ કહેવામાં આવતું હોય તો ગંભીર ભૂલ થાય છે. બાળકનું આ બોલવું વાચિક હોય છે, હાર્દિક નહીં. એ તો ગોખેલા પાઠ જેવું છે, પોપટની પઢાઈ છે. તેમાં આન્તરિક ભાવવૃત્તિ કે હૃદયસ્પર્શ કયાં ? વાચિક વસ્તુને હાર્દિકનો ઓપ આપવો એ માયાબળ છે. હાર્દિક સ્વરૂપે પલટો થતાં વખત લાગે છે. હાર્દિક જ્ઞાનદષ્ટિની ભાવવૃત્તિ તો સામાન્યપણે યોગ્ય ઉમરેજ થાય. એટલે દીક્ષા જેવો પહાડ બાળકના શિરે મૂકવો યોગ્ય ન ગણાય. હા ! ‘ શય્યમ્ભવ ’ જેવા વિશિષ્ટ શ્રુતધર મહાજ્ઞાની હોય તો તેઓ ‘ મનક ’ જેવા બાળકને દીક્ષા આપી શકે. પણ એ વિરલ કોટિમાં ગણાય.

સમાધોગ્યનામાં (ક. ૨૫ પા. ૨૦) લખે છે કે,
 “ સાધ્યા સંન્યાસનો ધ્વજરો ઉમરને આભારી નથી. ”

નહો, પણ ભાવોદ્ધાસપૂર્વકના વિશિષ્ટ સામર્થ્ય-

ને તો આભારી છે ને ? વિચારપૂર્વક, ઉલ્લાસપૂર્વક, ભાવપૂર્વક સામર્થ્ય પ્રગટ થવું જોઈએ એ તો ખરું ને ? આવું સામર્થ્ય બાળવયમાં એકાએક ન વિકસે. વૃક્ષો મોટાં થાય છે ત્યારે જ ફળ આપે છે. બાળદશાની હાલતમાં તેમનાં માનસ પણ બાળજ હોય છે. Psychology ના સિદ્ધાંતોથી તે વધારે સમજી શકાય. આવા બાળમાનસના કાચા પાયા ઉપર દીક્ષાના ગગનચુંબી મહેલો ખડા કરવા અશક્ય છે.

દીક્ષા એ નાનીસૂની વસ્તુ નથી. કઠિનમાં કઠિન અને જિંદગીપર્યાંત પાલન કરવાની છે. દીક્ષા એ જિંદગીની ગંભીરમાં ગંભીર ધાર્મિક જવાબદારી છે. ‘વેષ’ પહેરાવવો એ સામાન્ય વસ્તુ સમજતા હોય તેઓ મોટી ભૂલ કરે છે. હા, બુદ્ધના સિદ્ધાંતો માફક આપણામાં જો દીક્ષા મર્યાદિત રાખવામાં આવી હોત તો બાલદીક્ષા માટે કોઈને વાંધો ઉઠાવવાનું રહેત નહીં.

ઉપવાસસંબંધી ઉલ્લેખ કરતાં સમાલોચકજી
(ક. ૨૫. પા. ૨૦) લખે છે કે—“ ૯ વર્ષના બાળકો
પાંચ પાંચ ઉપવાસ કરી શકે....”

ઘડીભર માની લઈએ કે, હોઈ શકે. પણ લાખોમાં
કે કરોડોમાં તેવો બાળક કોઈ વિરલ નિકળે. તેમ
લાખો કે કરોડો બાળકોમાં ચારિત્ર-ભાજન બાળક
કોઈ કદાચિત્ વિરલ નિકળે. ઉપરના બાળક કરતાં
પણ ચારિત્રભાજન બાળકનું સ્થાન વધુ વિરલ છે એ
ધ્યાનમાં લેવું ઘટે.

તપ અભ્યાસથી થઈ શકે, પણ એકલી તપસ્યા
એ કાંઈ ચારિત્રની યોગ્યતા નથી બતાવતી. સો સો
ઉપવાસ કરી શકે છતાં ચારિત્રની યોગ્યતામાં મીંડું
હોય ન્યારે ‘ એકાસણું ’ પણ ન કરનારો માણસ
ગંભીર ચારિત્ર પાળી શકે છે. ચારિત્ર કે દીક્ષા
માટેની યોગ્યતા પ્રધાનતયા કષાયોના ઉપશમમાં
અને ત્યાગવૃત્તિમાં રહેલી છે.

બાળકો દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય છે તે શાથી ?
અમુક પ્રકારના કૌતુકથી યા હસાવવા, રમઝવા

કે ફાસલાવવાથી તેઓ દીક્ષા તરફ ખેંચાય છે. તેમની તે તૈયારી હૃદયિક જ્ઞાનદષ્ટિ કે ભાવવૃત્તિથી નથી હોતી. વિરક્તિ શું હોય એની જેમને ખબર નથી એવા બાળકોને ‘વેષ’ પહેરાવી દેવો એ એમની ‘નિદ્રિત’ અવસ્થાનો ગેરલાભ લીધો ગણાય. આવી રીતે તો, જે માબાપો મના ન કરતા હોય તો હજારોની સંખ્યામાં બાળકોની ઓછાપણટન તૈયાર થઈ શકે ! પરંતુ તે શું વાસ્તવિક દીક્ષા ગણાય ?

શાસ્ત્રકારોએ તો દીવા જેવું લખ્યું છે, પરંતુ તેનું રહસ્ય સમજાતું નથી એજ દીલગીરીની વાત છે. શાસ્ત્રકારે દીક્ષાના સંબંધમાં લાયકાતનું જે ચિત્ર દોર્યું છે તેના પર ધ્યાન આપવું ઘટે. ‘ધર્મચિન્દુ’ માં હરિભદ્રાચાર્યે દીક્ષાના ઉમેદવારને માટે દીક્ષાચિત જે ગુણોનું ખાસ પ્રતિપાદન કર્યું છે તે કદાચ બધાય ગુણો ન હોય અને થોડા હોય તો પણ તે અસાધારણ કોટિના હોવા જોઈએ કે જેમનાથી કલ્યાણનો ઉત્કર્ષ સધાય. આ રહ્યા તે શબ્દો—

“ ભવન્તિ તુ અલ્પા અપિ અસાધારણગુણાઃ

કલ્યાણોત્કર્ષસાધકાઃ ઇતિ ”

(ધર્મખિન્દુ અ૦ ૪)

આ ઉપરાંત વળી એ મહાન્ આચાર્ય જે મહત્ત્વની વાત લખે છે તે આ છે:-

“ ભવસ્વરૂપવિજ્ઞાનાત્ તદ્વિરાગાચ્ચ તત્ત્વતઃ ।

અવર્ગાનુરાગાચ્ચ સ્યાદેતન્નાન્યથા ક્વચિત્ ॥ ”

(ધર્મખિન્દુ અ૦ ૫)

અર્થાત્-સંસારસ્વરૂપનું યથાસ્થિત જ્ઞાન હોય, તેના ઉપરથી વાસ્તવિક વૈરાગ્ય થયો હોય અને મોક્ષની સાચી આકાંક્ષા જાગી હોય ત્યારેજ ચારિત્ર-દીક્ષા પ્રાપ્ત થાય છે, અન્યથા નહીં.

આમ એકંદર દીક્ષા માટે લાયકાતનું જે નિરૂપણ કર્યું છે, તે જોતાં સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે બાળક એ દીક્ષા માટે કેમ અધિકારી હોઈ શકે ? બાળવયજ એવી છે કે ત્યાં વયઃસ્વભાવમુલ્લભ મુગ્ધ

અને અબોધ સ્થિતિ હોય. પછી તેને દીક્ષા કેમ ધટી શકે ? શાસ્ત્રોમાં જે આઠ વર્ષનો ઉલ્લેખ છે તે તો કોઈ અસાધારણ સંયોગમાં વિરલ બાલકને માટે છે. કોઈ વસ્તુ વિરલમાં વિરલ હોય તો પણ ત્રૈકાલિક સમુચ્ચય નોંધમાં તેનો સમાવેશ જઘન્યપદે કરવોજ જોઈએ. શાસ્ત્રની આ શૈલી છે. આ સમજાય તો આઠ વર્ષનો કોયડો ઉકેલતાં વાર ન લાગે. વસ્તુતઃ આ બાબતમાં આ ત્રણ કારણો સમજવા યોગ્ય છે:—

(૧) ભગવાન નવ વર્ષની ઉંમરે કેવલજ્ઞાન થવાનું ફરમાવે છે. હવે કેવલજ્ઞાન સર્વવિરતિ ચારિત્ર વગર ન થાય તે સ્પષ્ટ છે. એટલે જેમ ઓછામાં ઓછી નવ વર્ષની ઉંમરે કેવલજ્ઞાન બતાવ્યું તેમ તેના સાધન તરીકે આઠ વર્ષની ઉંમરે સર્વવિરતિ ચારિત્ર બતાવ્યું. પરંતુ જેમ નવ વર્ષની ઉંમરે કેવલજ્ઞાન વિરલ અને કાદાચિત્ક છે તેમ આઠ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા પણ વિરલ અને કાદાચિત્ક છે.

નવ વર્ષના બાળકને કેવલજ્ઞાન થવામાં વર્ષ-
પ્રમાણ ચારિત્ર હોવું જ જોઈએ. અને એટલા માટે
આઠ વર્ષની ઉમરે દીક્ષા—સર્વવિરતિચારિત્ર લભ્ય
થાય.

(૨) વળી કોઈ મહાન્ બાળકને આઠ વર્ષે
ભાવ ચારિત્ર દ્રસે એ પણ એ ઉલ્લેખનો વિષય છે.

(૩) વિશિષ્ટઅધિકારસંપન્ન મહાપુરુષોને તેવો
(તેટલી ઉમરે દીક્ષા આપવાનો) અધિકાર હોવાનું
તે નિવેદન છે. માટે મનકે મુનિ કે વજ્ર વિગેરેનાં
ઉદાહરણોનો આશ્રય લેવો યોગ્ય ન હોઈ શકે.

અને બાળદીક્ષા કેટલી અસ્વાભાવિક છે એ
આપણે ભૂતકાળનાં ઉદાહરણોથી જોઈ શકીએ છીએ.

એક કોડાકોડી સાગરોપમના ચોથા આરામાં કે
જે વખતે તીર્થંકર ભગવાન વિચરતા હતા, કેવલ-
જ્ઞાન થતું હતું, કેવલીઓનો જમાનો હતો તેવા
સુદીર્ઘ કાળમાં પણ ‘અતિમુક્તક’ જેવા કોક સિવાય

બાલદીક્ષાનું ઉદાહરણ શોધ્યું જડતું નથી. આ આપણને બાલદીક્ષાની અસ્વાભાવિકતાનો ખ્યાલ નથી કરાવતું ?

આગળ જતાં લખે છે—“ આર્યરક્ષિત અગીઆર વર્ષના હતા. ” (ક. ૨૮. પા. ૨૪.)

કેવું આશ્ચર્ય ! માણસ જ્યારે અમુક પ્રકારના જ્ઞેશમાં આવે છે ત્યારે તેને સત્યાસત્ય કે શાસ્ત્રવિધાનનું પણ ભાન રહેતું નથી. કયા શાસ્ત્રથી તે અગીઆર વર્ષનો ઉલ્લેખ રજુ કરે છે ? ‘ પુંક્ષુ ’ પ્રયોગ સાધવા ‘ સારસ્વત ’ બન્યું, તેમ કોઈ :રાત્રિએ ‘ આર્યરક્ષિત ’નો અગીઆર વર્ષનો પાઠ તો નથી બન્યો ને !

વિ. સં. ૧૨૯૫ માં બનેલી ‘ ગણધરસાર્વજનિક ’ ની ‘ વૃહદ્વૃત્તિ ’ માં શ્રી સુમતિગણિએ જણાવ્યું છે કે—

“ અત્ર ચ આર્યરક્ષિતાચાર્યાણાં દ્વાવિંશતિ ૨૨

વર્ષાણિ ગૃહસ્થ-પર્યાયઃ, ચત્વારિંશત્ ૪૦ વર્ષાણિ વ્રત-
પર્યાયઃ, ત્રયોદશવર્ષાણિ યૌગપ્રાશ્નન્યં, પંચસસતિ ૭૬
વર્ષાણિ, માસસસતકં, દિનસસતકં ચ સર્વાયુઃપ્રમાણમ્ ॥ ”

(પ્રસ્તુત ગ્રંથની તાડપત્રની પ્રતિ જેસલમિરના
ભંડારમાં છે, અને તેની કોપી વડોદરાના જ્ઞાનમંદિરમાં
છે.) અહિં વર્ષોની ગણના આંકડાથી નહીં પણ
અક્ષરોથી બતાવી છે. આવા દીવા જેવા પ્રાચીન
અને શિષ્ટ પ્રમાણ ઉપર પણ ઢાંકપીછોડો કરવાનું
દુસ્સાહસ કરવામાં આવે છે ! ઘણીજ શરમની વાત
છે ! પ્રાચીન અને શિષ્ટ પ્રમાણો મૂકીને વજુદ વગરની
વાતને વળગવું તેમાં સાદ્ મતિદૌર્બલ્ય અને
દુરભિનિવેશ ખુલ્લાં થાય છે.

ઉપરના પાઠથી સ્પષ્ટ થાય છે કે-દીક્ષા લેતી
વખતે તેમની બાવીસ વર્ષની ઉંમર હતી. અને
બાવીસ વર્ષે દીક્ષા આપવા છતાં તે દીક્ષા છાને અપા-
યલી હોય શિષ્યચોરી ગણાય. જેને ‘આવશ્યકચૂર્ણિ’-

માં જિનદાસગણિ મહત્તરે ‘ એસા પદમા સેહનિપ્ફે-
ડિયા ’ કહીને વખોડી છે.

દીક્ષાના ઉમેદવારની અયોગ્યતા બતાવનારા અઢાર
દોષોમાં છેલ્લો ‘સેહનિપ્ફેડિયા’ નો દોષ છે. તે બાબત
સિદ્ધસેનસૂરિજી ‘ પ્રવચનસારોદ્ધાર ’ની વૃત્તિમાં
લાખે છે કે—

“ તથા શૈક્ષસ્ય—દીક્ષિતુમિષ્ટસ્ય નિસ્ફેટિકા-
અપહરણં શૈક્ષનિસ્ફેટિકા, તદ્યોગાત્ યો માતાપિત્રાદિભિઃ
અમુત્કલિતો અપહૃત્ય દીક્ષિતુમિષ્યતે સોઽપિ ન દીક્ષો-
ચિત્; માતાપિત્રાદીનાં કર્મબન્ધસંભવાત્, અદત્તાદાના-
દિદોષપ્રસંગાચ્ચ । ” (પા. ૨૩૧ પ્ર. સા.)

અર્થાત્—માતાપિતાદિએ જેને અનુમતિ આપી
નથી એવાને દીક્ષા આપવામાં આવે તો તે ઉચિત
નથી. કારણ કે તેથી માતાપિતાદિને કર્મબંધન
થાય છે અને દીક્ષા આપનાર સાધુને અદત્તાદાનાદિનો
દોષ લાગે છે.

અને સ્થલભદ્રની દીક્ષામાં સમાલોચક મહાશયને શિષ્યચોરી જેવું શું લાગે છે ? તેઓ તો જ્યારથી વેશ્યાગૃહે વસતા હતા ત્યારથીજ સ્વતંત્રપણે કુટુંબથી છૂટાજ રહ્યા છે. તેમની સ્વતંત્રતામાં બાધ નાખવાનું કોઈએ પસંદ કર્યું નથી. જ્યાં સમ્મતિમાં વિરોધ હોય અને વિરૂદ્ધ પરિસ્થિતિમાં દીક્ષા અપાતી હોય તોજ શિષ્યનિરૂદ્ધેટિકા ગણાય. અસમ્મત દીક્ષામાં અસમ્મતનો અર્થ સમ્મતિ-વિરૂદ્ધ અથવા વિરૂદ્ધ પરિસ્થિતિ એમ કરવો યુક્ત છે. એવી દીક્ષાનો નિષેધ થાય છે. સાક્ષાત્ સમ્મતિ કદાચ લભ્ય ન હોય પણ સમ્મતિવિરૂદ્ધ વાતાવરણ ન હોય તો તેવી દીક્ષા અસમ્મત દીક્ષામાંથી ખાતલ થાય છે. કેમકે ‘અસમ્મત’ શબ્દમાં અ (નજૂ) નો અર્થ કુત્સિત પણ થાય છે. ‘અનાચાર’ વિગેરે શબ્દોની જેમ.

‘હાલિકે’ તેના પરિવારની સમ્મતિ નથી લીધી એ શાથી જાણ્યું ? ‘ત્રિ. પુ. ચરિત્ર’ ના દશમાં

પર્વના નવમા સર્ગમાં દષ્ટિપાત કરી વિચારવું ઘટે.
વળી અવાન્તર ક્રમબદ્ધ બધી ક્રિયાઓ કંઈ બધે
વર્ણવાતી નથી.

આગળ જતાં લખે છે કે—“ સમ્મતિ લેવાનો
કોઈનો ઇન્કારજ નથી ”

(ક. ૨૮. 'પા. ૨૪)

આ શબ્દોથી અમાલોચક મહાશય ભ્રમમાં
નાખવાની જાળ બીછાવવા માગે છે. સમ્મતિ
લેવાનો અર્થ સમ્મતિ મેળવવી એવો કરતા હોય
તો તો વાંધો રહેતોજ નથી. અને બધો કલહ અહીં
ખતમ થાય છે. પરંતુ જો તેનો અર્થ સમ્મતિ
માગવી ખરી, પણ તે મળે કે ન મળે
છતાં પોતાનું ધ્યાય કરવું એવો કરવામાં
આવતો હોય તો અહીંજ વાંધો ઉપસ્થિત થાય છે.
કારણ કે સમ્મતિપૂર્વક યા સમ્મતિથી વિરુદ્ધ
વાતાવરણ વગરની દીક્ષા ઇષ્ટ છે. પણ સમ્મતિથી
વિરુદ્ધ વાતાવરણની, કલહ અને સંતાપવાળી

દીક્ષા ઇષ્ટ નથી. સમ્મતિ માગવા માત્રથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. પણ સમ્મતિ ગ્રહણ કરીને અથવા વાતાવરણ અશાન્ત ન બને તેમ શિષ્ટતાથી દીક્ષા લેવી ઇષ્ટ છે. પણ માત્ર ચાલખાજીથી દીક્ષાનું શાસ્ત્ર ઉપજાવી કાઢવું તે દીક્ષાના સત્ય, સુંદર અને પ્રકાશવંતા સ્વરૂપને બગાડવા જેવું છે. દીક્ષાપદ્ધતિનું પ્રતિપાદન નિષ્કપટ લાવે અને તેના આદર્શની રૂએ થવું ઘટે. ચાલખી રમવામાં શું કાયદો !

આગળ જતાં લખે છે કે “ પ્રભુને માતાપિતાદિ પ્રત્યે પ્રથમથી જ ગાઢ પ્રેમ હોતો. ” (ક. ૩૦ પા. ૨૬)

કેટલું હાસ્યાસ્પદ વચન ! કદપસૂત્ર જેવા શાસ્ત્રને પણ સ્વાર્થને ખાતર ઉથલાવી નાંખવાની દુશ્ચેષ્ટા ! સમાલોચક મહાશયનો અજ્ઞાનવિલાસ પણ હોય. ખેર, કદપસૂત્ર કહે છે તે આ રહ્યું :

“ જો જલુ મે કપ્પડ અમ્માપિઝહિં જીવંતેહિં મુંઢે
મવિત્તા અગારાઓ અળગારિયં પવ્વડ્ડત્તણ ” ।

અર્થાત્—(મહાવીર લગવાન અભિગ્રહ કરે છે
કે) જ્યાં સુધી મારા માતા—પિતા જીવે છે ત્યાં સુધી
ગૃહવાસ તજી દીક્ષા ગ્રહણ કરવી મને ન કલ્પે.

આવશ્યકચૂર્ણિમાં પણ (૨૪૨ મે પાને) આને
જ મળતો નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે કે—

“તણ જં મગવં માતુપિતુઅણુકંપણઢાણ ગમ્મત્થો ચેવ
અભિગ્ગહે ગેણહતિ—“જાહં સમણે હોક્કામિ જાવ ઇતાણિ
ઈત્થ જીવંતિત્તિ ” ।

ઉપર જે કલ્પસૂત્રનો પાઠ આપ્યો છે તેની
દીક્ષામાં વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય જે સ્કેટ કરે છે
તે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. તેઓ લખે છે કે—

“इदं अभिग्रहग्रहणं च उदरस्थेऽपि मयि मातुरीदृशः
स्नेहो वर्तते, तर्हि जाते तु मयि कीदृशो भविष्यति इति
धिया, अन्येषां मातरि बहुमानमदर्शनार्थं च । ”

યદુક્તમ્—“ આસ્તન્યપાનાજ્જનની પશૂના—

માદારલાભાચ્ચ નરાધમાનામ્ ।

આગેહકૃત્યાચ્ચ વિમધ્યમાનાં

આર્જીવિતાત્તીર્થમિવોત્તમાનામ્ ॥ ”

અર્થાત્—હજી તો હું માતાના ગર્ભમાં છું ત્યાં મારા ઉપર માતાનો આટલો સ્નેહ છે તો મારા જન્મ થયા પછી તો ન જાણે કંઈ સ્થિતિએ પહોંચશે આવા વિચારથી લગવાને અલિગ્રહ ધારણ કર્યો, અને બીજા લોકોને માતા પ્રત્યે બહુમાન પ્રદર્શિત કરવા માટે, બીજાઓને માતાપિતા તરફ ભક્તિનો પાઠ શિખવવા માટે અલિગ્રહ ધારણ કર્યો. કહ્યું છે છે કે—

પશુઓને માટે માતા, સ્તનપાન કરાવે ત્યાં સુધી, અધમ પુરૂષોને ઘરમાં બેસી આવે ત્યાં સુધી, મધ્યમ દરજ્જાના માણસોને ઘરમાં કામકાજ કરે ત્યાં સુધી, પણ ઉત્તમ પુરૂષોને તો માતા જીવનપર્યંત તીર્થરૂપ પૂજ્ય હોય છે.

આ પાઠોથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે-પ્રભુનો માતાપિતા ઉપર નહીં, પણ માતાપિતાનો પ્રભુ પર ગાઢ મોહ હતો. તેથી માતાપિતાના મનના સમાધાનને ખાતર અને દુનિયાને દષ્ટાંત બનવા ખાતર તેમના જીવતાં લગવાને દીક્ષા ન લીધી. લગવાનનું શાસ્ત્ર આમ કહે છે, જ્યારે સમાલોચક મહાશય ઉલટું બતાવી લોકોને ભરમાવે છે. દુરાચર પાછળ માણસ કેટલો સુધી અનર્થ કરવા તૈયાર થાય છે ! પક્ષ-મોહમાં પડતાં માણસ કેટલો નીચે ઉતરી જાય છે ! સમાજને ઠગવા ખાતર પ્રભુને પણ પ્રેમના બન્ધનમાં સપડાયલા બતાવવા એ કેટલી મોહદશા !

બીજે સ્થળે તે જ કલમમાં લખે છે કે “લગવાને મોહનીય કર્મનું આવરણ હોવાથી દીક્ષા ન લીધી.”

આ હેતુ પણ વજ્રુદ વિનાનો છે. મોહાવરણનું કથન તેમના અભિગ્રહની મહત્તાને જરા પણ ઓછું

ખનાવી શકતું નથી. આ બાબતમાં અહીં વિશેષ ધ્યાનપોષ કરવો અસ્થાને નહીં જ ગણાય.

તીર્થંકર લગવાનના જીવનની ગર્ભથી લઈને દરેક પ્રવૃત્તિ ઉચિત અને ન્યાય્ય હોય છે. હરિભદ્રાચાર્ય પચ્ચીશમાં અષ્ટકમાં લખે છે કે—

“તીર્થકૃત્ત્વં મદૌચિત્ય-પ્રવૃત્ત્યા મોક્ષસાધકમ્ ।”

“મદૌચિત્યપ્રવૃત્તિશ્ચ ગર્ભદારમ્ય તસ્ય યત્ ।

•તત્રાપ્યભિગ્રહો ન્યાય્યઃ શ્રૂયતે હિ જગદ્ગુરોઃ ॥”

અર્થાત્—તીર્થંકરપણું હંમેશાં સદુચિત પ્રવૃત્તિનાં માર્ગે મોક્ષસાધક હોય છે. તીર્થંકરની સદુચિત પ્રવૃત્તિ ગર્ભથી માંડી હંમેશાં હોય છે. લગવાન મહાવીરનો દીક્ષા બાબત ગર્ભાવસ્થામાં જ અભિગ્રહ થયો છે તે ન્યાયસર છે. કેવી રીતે ન્યાયયુક્ત છે તેનો સ્ફોટ કરતાં આચાર્ય મહારાજ આગળ જણાવે છે કે—

“ પિત્રુદ્વેગનિરાસાય મહતાં સ્થિતિસિદ્ધયે ।

ઇષ્ટકાર્યસમૃદ્ધચર્યમેવંભૂતો જિનાગમે ॥ ”

અર્થાત-લગવાનનો એ અભિગ્રહ તેમના માતા-પિતાના ઉદ્વેગને દૂર કરવા માટે છે, મોટા પુરૂષોના માર્ગની વ્યવસ્થા માટે છે, અર્થાત્ ખીજઓ પણ માતા-પિતા આદિને ઉદ્વેગ પહોંચાડ્યા વગર પ્રવૃત્તિ કરે એ હેતુથી, અને ઇષ્ટ કાર્ય જે પ્રવ્રજ્યા તેનો સિદ્ધિ માટે છે.

આમ આ શ્લોકમાં લગવાનના અભિગ્રહમાં ત્રણ કારણો બતાવ્યાં: (૧) માતાપિતાદિના ઉદ્વેગનો નિરાસ, (૨) મહાપુરૂષોના માર્ગની વ્યવસ્થા અને (૩) ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ.

આ હકીકત ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી પણ પોતાની ચોથી “ જિનમહત્ત્વ ”ની દ્વાત્રિંશિકામાં લખે છે કે—

“ નનુ મગવતો નિયતકાલીનચારિત્રમોહનીય-

કર્મવિપાકોદયેનૈવ ગૃહાવસ્થાનમિતિ નાભિગ્રહન્યાધ્યતા,
 इति चेन्न; सोपक्रमस्य तस्य पितृद्वेगनिरासाद्यवलम्बन-
 काभिग्रहग्रहणमन्तरा विरतिपरिणामविनाश्यत्वात् । तथापि
 प्रव्रज्याविरोधिगृहावस्थानकारिणोऽस्य कथं न्याध्य-
 त्वमिति चेत् , न, आनुपूर्व्येण न्याध्यप्रव्रज्यासम्पादक-
 त्वेनैव तस्य न्याध्यत्वात् । कालान्तरे बहुफलस्य
 कार्यस्य क्वचित् काले निषेधेऽपि न्याध्यत्वव्यवहारस्य
 सार्वजनीनत्वात् ॥ ”

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજનું ભગવાન્ના
 અભિગ્રહ બાબત આ લખાણુ ખાસ ધ્યાન પર લેવાનું
 છે. તેમના લખાણુનો પ્રશ્નોત્તરરૂપે અનુવાદ આ
 પ્રમાણુ છે:—

પ્ર. ભગવાન્ મહાવીરને ધરમાં રહેવું એ તેમના
 નિયતકાલિક ચારિત્રમોહનીયકર્મના ઉદયનેજ
 આભારી છે. પછી અભિગ્રહની ન્યાય્યતા
 કયાં રહી ?

ઉ. લગવાનું ચારિત્રમોહનીયકર્મ સોપક્રમ છે. એટલે તે, માતાપિતાના ઉદ્વેગને નિરાસ કરવા સંબંધી દીક્ષા-અભિગ્રહ વગર વિરતિ-પરિણામના યોગે વિનષ્ટ થઈ જાય, એટલા માટે અભિગ્રહ ન્યાય્ય છે.

પ્ર. તો પણ પ્રવ્રજ્યાવિરોધી એવા ગૃહવાસને મદદ કરનાર એવો એ અભિગ્રહ કેમ ન્યાય્ય ગણાય ?

ઉ. ક્રમશઃ ન્યાયયુક્ત દીક્ષાનો સાધક હોવાથી જ તે (અભિગ્રહ) ન્યાયપુરસ્સર છે. કાલાન્તરે બહુ ફળવાળું કાર્ય થતું હોય તો તેને વચમાં સ્થગિત રાખવું એ લોકદષ્ટિમાં પણ પ્રશસ્ત મનાય છે.

આ ઉપરથી લગવાનું મહાવીર દેવનો દીક્ષા-વિષય અભિગ્રહ શાસ્ત્રકારોની દષ્ટિમાં કેટલો ઉચ્ચ, પ્રશસ્ત અને ન્યાય્ય છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. આવો

અભિગ્રહ એક આદર્શ છે. શાસ્ત્રકારો તેના સમર્થનમાં જે યુક્તિપ્રવાહ રેડે છે તે પરથી એ ખુલ્લું ફલિત થાય છે કે મહાવીર દેવ પોતાના માતા-પિતાની ચિત્ત-સમાધિનું પુણ્ય કાર્ય બજાવવા ખાતર અભિગ્રહ ધારણ કરે છે. અને એમ કરીને તેઓ દીક્ષાને થોડો વખત સ્થગિત રાખવા વિરતિપરિણામથી નબટ થતા ચારિત્રમોહનીય કર્મને અટકાવે છે. કેમકે જો અભિગ્રહ ગ્રહણ ન કરે તો વિરતિપરિણામના યોગે ચારિત્રમોહનીય કર્મ વિલય પામે, અને દીક્ષાના પંથે સત્વર આરોહણ થાય. પરન્તુ જો એમ થાય તો માતા-પિતાની ચિત્ત-સમાધિનું પુણ્ય કાર્ય રહી જાય. પણ મહાવીરને એ કાર્ય પડતું મૂકવું ઇષ્ટ નથી. તેઓ સમજે છે કે આ કામ જો નહીં બજાવાય તો તેમનાં હૃદય કકળી ઉઠશે, અને તેમના જીવનની દુર્દશા થશે. માટે માતાપિતાની ચિત્ત-સમાધિનું કામ તેઓએ બહુ અગત્યનું ગણ્યું. તેનીજ ખાતર તેઓ તેમના (માતાપિતાનાં) જીવતાં સુધી દીક્ષા

અહણુ ન કરવાનો અભિગ્રહ ધારણુ કરે છે. અને તે અભિગ્રહ (સંકલ્પ) ને પરિણામે વિરતિ-પરિણામથી નષ્ટ થતું ચારિત્રમોહનીયકર્મ અટકે છે. અભિગ્રહનો જ એ મહિમા છે કે—મહાવીરના મનોમંદિરમાં વિરતિપરિણામની ધારા વહેવા છતાં ચારિત્રમોહનીયકર્મ તેમની દીક્ષાના કાર્યને તેટલા વખત માટે સ્થગિત રાખી શકે છે જે ખુદ મહાવીર ભગવાનને ઇષ્ટ છે. અને જેને તેઓ કર્ત્તવ્યભૂત, ધર્મ્ય અને આવશ્યક સમજે છે.

આજ બાબતમાં માતાપિતાના ગૌરવ પર પ્રકાશ છાંટતા હરિભદ્રસૂરિ પોતાના પ્રસ્તુત અષ્ટકમાં લખે છે કે—

“ इमौ शुश्रूषमाणस्य गृहानावसतो गुरू ।

प्रव्रज्याऽप्याऽऽनुपूर्व्येण न्याय्यान्ते मे भविष्यति ॥” ૬

“ सर्वपापनिवृत्तिर्यत् सर्वथैषા સતાં મતા ।

गुरूद्वेगकृतोऽत्यन्तं नेयं न्याय्योपपद्यते ॥ ” (૬)

“ પ્રારમ્ભમંગલં હ્યસ્યા ગુરુશુશ્રૂષણં પરમ્ ।

एतौ धर्मप्रवृत्तानां नृणां पूजास्पदं महत् ॥ ” (૭) -

“ સ કૃતજ્ઞઃ પુમાન્ લોકે સ ધર્મગુરુપૂજકઃ ।

स शुद्धधर्मभाक् चैव य एतौ प्रतिपद्यते ॥ ” (૮)

અર્થાત્—આ પ્રત્યક્ષ એવા ગુરુ-માતાપિતાની ઘરમાં રહીને સેવા-શુશ્રૂષા કરતાં અંતે પ્રવ્રજ્યા-દીક્ષા પણ મને અનુક્રમે ન્યાયપુરઃસર સાંપડશે. (૫)

દીક્ષા સર્વ પાપોની નિવૃત્તિરૂપ છે, એવો સંત પુરૂષોનો મત છે. માટે વડીલોને અત્યંત ઉદ્વેગમાં નાખી દીક્ષા ગ્રહણ કરવી ન્યાયયુક્ત નથી. (૬)

દીક્ષાની સાધનાનું પહેલું મંગળ, મંગળજ નહીં પણ મહામંગળ માતાપિતાની સેવા છે. જે ધર્માર્થી છે, ધાર્મિક છે તેને તો માતા-પિતા મહાન્ પૂજનીય છે. (૭)

જયતુમાં તે કૃતજ્ઞ છે, તે ધર્મ-ગુરુનો

પૂજક છે અને તે શુદ્ધ ધર્મનો આરાધક છે
જે માતાપિતાની સેવા કરે છે. (૮)

વળી આદીશ્વર લગવાનનું દૃષ્ટાન્ત પણ ઉલટી
રીતે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં સમાલોચક કહે છે કે—

“ આદિનાથનાં માતા મરૂદેવી પ્રભુ પર અત્યન્ત
પ્રેમ ધરાવતા હતા છતાં આદિનાથે ત્યાગ કર્યો, ને
મરૂદેવી માતાએ ખૂબ ખૂબ રૂદન કર્યા.” (ક. ૩૦ પા. ૨૬)

પણ એથી આદિનાથની દીક્ષા અસમ્મત દીક્ષા
સિદ્ધ થતી નથી. પાછળથી રનેહીએને વિરહજનિત
સન્તાપ થાય એ બનવા જોગ છે. સ્વેચ્છાએ પોતાના
પુત્રને પરદેશ મોકલતાં—રવાના કરતી વખત પણ
માતાપિતાને દુઃખ થાય છે. પણ એથી પુત્રનો
પ્રવાસ માતાપિતાની સમ્મતિ વગરનો કે તેમની
આજ્ઞાવિરૂદ્ધ ઠરતો નથી.

‘ નન્દીવર્ધને ’ આંસુ પાડ્યાં, પણ એથી મહા-
વીરની દીક્ષા નન્દીવર્ધનની અનુમતિ વગરની છે

એમ કોઈ જોઈ જાયો કહી શકશે નહિ. “ જહાસુહં મદારગા ! ” એમ કહી નન્દીવર્ધન અને તમામ સ્વજનવર્ગ મહાવીરને દીક્ષા માટે અનુમતિ આપે છે એ ઉઘાડી વાત છે. અનુમતિ આપતાં, વિખૂટા પડતી વખત અને પડ્યા પછી વિરહને અંગે દુઃખ, સન્તાપ થાય તે બનવા ભોગ છે. પણ મુદ્દાની વાત, સમ્મતિયુક્ત કામ થયું છે કે કેમ તેજ પિચ્ચારવાની છે.

સમાલોચક મહાશય લખે છે કે—“ તે વખતે માતાપિતા જીવતાં પણ દીક્ષા લેવાતી હતી.”
(ક. ૩૦—પા. ૨૬)

પણ આ સામે કોને વાંધો છે ? કોણ કહે છે કે માતાપિતા હયાત હોય તો દીક્ષા ન લેવાય ? મુદ્દો તો માતાપિતાની અનુમતિ લીધા વિના અથવા તેમને પરિતાપમાં પટકીને દીક્ષા લેવાતી હતી કે કેમ એ છે. અને એવી દીક્ષા કોઈ પણ તીર્થ કરની કે બીજાની

થઈ નથી. નેમિનાથે પણ પોતાના સ્વજનને સમજાવી,
બધાનાં મન સાન્ત્વન કરીને સમારોહપૂર્વક દીક્ષા
ગ્રહણ કરી છે. શાસ્ત્રગત કથાઓમાં અસમ્મત દીક્ષાની
ઘટના જ મળતી નથી. સૂત્ર-સિદ્ધાન્ત-વર્ણિત કથા-
ઓમાં તમામ સ્થળે “ અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ ” ના
જ ઉલ્લેખ મળે છે. નિઃસન્દેહ વડીલોની પરવાનગી
મેળવીનેજ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનું જૈન બંધારણ
છે એ કોઈ ન ભૂલે.

સમિતિએ નિવેદનમાં ટાંકેલા ગાંધીજીના
શબ્દોનો સમાલોચક મહાશય અવળો અને અણઘટતો
અર્થ કરી પ્રપંચ પાથરે છે અને તે શબ્દોનો એવો
નિષ્કર્ષ કાઢે છે કે—

“ આમાં (ગાંધીજીના શબ્દોમાં) તો ઘેર રહીને
દીક્ષિત જેવું જીવન ગાળવામાં રહેલા પરાક્રમનોજ
પરિચય આપવામાં આવ્યો છે. એના પરથી એવું
નિષ્પન્ન નથી થતું કે—દીક્ષા લેનાર માણસે ગૃહસ્થા-
શ્રમીજ રહેવું. ” (ક. ૩૦ ચા. ૨૭.)

અહીંઆં સમિતિના અને ગાંધીજીના શબ્દોનો અક્ષરશઃ ઉતારો કરું છું, જેથી સમજશે કે સમિતિ શું કહેવા માગે છે અને ગાંધીજી પણ શું કહે છે.

“ દીક્ષા આપી દેવાની ઉતાવળ કરવાને બદલે મહાત્મા ગાંધીજીના નીચેના ઉતારામાં જણાવેલો બોધ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે તો સાધુ-સંસ્થાની કેટલી બધી ઉન્નતિ થાય તેનો ખ્યાલ કરવો ઘટે છે. ”

(દીક્ષા-સમિતિનું નિવેદન પા. ૨૮)

“ મારી ઉમેદ છે કે આ નવયુવકને કોઈ દીક્ષા ન આપે. એટલું જ નહીં પણ તે પોતે જ પોતાનો ધર્મ સમજશે. નાની વયે બુદ્ધ કે શંકરાચાર્ય જેવા જ્ઞાની દીક્ષા લે એ શોભી શકે છે, પણ હરેક જીવાનીયા એવા મહાન્ પુરૂષોનું અનુકરણ કરવા બેસે તો એ ધર્મને અને પોતાને શોભાવવાને બદલે લજવે. આજ કાલ લેવાતી દીક્ષામાં કાયરતા સિવાય કંઈ બેવામાં આવતું નથી, અને એથી જ સાધુઓ પણ તેજસ્વી

હોવાને બદલે ઘણા ખરા આપણા જેવા દીન અને જ્ઞાનહીન હોય છે. દીક્ષા લેવી એ પરાક્રમનું કામ છે, અને તેની પાછળ પૂર્વજન્મના મહાસંસ્કાર અથવા તો આ જન્મમાં મેળવેલું અનુભવ-જ્ઞાન હોવું જોઈએ. વૃદ્ધ માતા અને તરૂણ સ્ત્રીનો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના દીક્ષા લેનારને એટલો બધો વૈરાગ્ય હોવો જોઈએ કે આસપાસનો સમાજ તે સમજ્યા વગર રહે નહીં. આ દીક્ષા લેનાર જીવાનને તે હોય એમ જોવામાં નથી આવતું.

(તે વખતે એક દીક્ષાના ઉમેદવારના સંબંધમાં (૨૮-૮-૨૭ ના નવજીવનમાં પાનું ૪૨૧). મહાત્મા ગાંધીજીએ પોતાનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો.)

ઉપરના બન્ને ફકરા વાંચ્યા પછી સમાલોચક મહાશયનો ઇરાદો વાંચનાર વિચારકને સ્પષ્ટ તરી આવશે.

આગળ જતાં સમાલોચક મહાશય જણાવે છે

કે—“ લગ્ન કરાર એક સામાજિક કરાર છે.....”
(ક, ૩૧ પા. ૨૮)

વાસ્તવમાં લગ્નસંસ્થા એક એવી પ્રતિજ્ઞા-
બદ્ધ સંસ્થા છે કે—જેમાં બન્નેએ પરસ્પરના હિત-
સાધનમાં વિશુદ્ધ પ્રેમથી અને નિર્મળ અંતઃકરણથી
એકીભાવે વર્તવાનું છે. એટલે આ ઉપરથી બુદ્ધિ
જણાઈ આવે છે અને સામાન્ય બુદ્ધિનો માણસ પણ
મુંગમતાથી સમજી શકે છે કે—બન્ને પૈકી કોઈ પણ
અધ્યાત્મનો ઉચ્ચ માર્ગ લેવાને તૈયાર હોય તેણે
પરસ્પર પૂછીને સલાહપૂર્વક કામ કરવું
જોઈએ. પોતાની ત્યાગવૃત્તિની સુન્દર અસર ઉપજાવી
સુલેહપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરાય તો કોઈને કશું કહેવાનું
રહેતું જ નથી. એજ નૈતિક અને ધાર્મિક બન્ધારણ છે.

આગળ જતાં સમાલોચનામાં જણાવે છે કે “૧૬
વર્ષની ઉંમરનો સખ્સ માતાપિતા, પત્ની કે વડીલોની
સમ્મતિ મેળવવા સઘળા પ્રયાસ કરે.....” (ક. ૩૧
પા. ૨૯)

આ સંબંધમાં—ગુરુજનાચનુજ્ઞા એ ધર્મખિન્દુના સૂત્ર તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. ઉત્સર્ગરૂપે આ સૂત્ર ધોરી માર્ગ છે, અને સમાલોચક મહાશયે પણ તેનો ધોરી માર્ગ તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે. આ સૂત્રમાં નાના કે મોટાનો ભેદ પાડ્યો નથી, પણ દીક્ષાના દરેક ઉમેદવારને માટે સમ્મતિ મેળવવાનું ફરમાવે છે. તેની ટીકામાં તો—

“ ગુરુજનો—માતાપિત્રાદિલક્ષણઃ, આદિરાહ્યાત્ મગિની-માર્યાદિશેષસંબંધિલોકપરિગ્રહઃ, તસ્ય અનુજ્ઞા ”

આમ ખુલ્લું લખ્યું છે. અર્થાત્ માતા—પિતા અને આદિશબ્દથી જોડેન, પત્ની વગેરે પરિવાર, આ બધાની આજ્ઞા મેળવવી. નિઃસન્દેહ, દીક્ષા જેવું મહાન કાર્ય સ્વીકારતાં શાસ્ત્રવિહિત નૈતિક ધોરણ બૂલવું કે અવગણવું એ નિતાન્ત અનુચિત છે.

વધારામાં તેઓ પાછળ (ક. ૨૭, પા. ૨૪ માં) કહી ગયા છે કે—“ અપવાદ સૂત્રને કેમ ધ્યાનમાં લેતા નથી ? ”

પરંતુ અહીં સમજવું ઘટે કે અપવાદો દરેક નિયમો ને ઉત્સર્ગો પાછળ હોય છે. પણ તેનો ઉત્સર્ગની માફક ઉપયોગ કરી શકાય નહીં. અપવાદનું સ્થાન કવચિત્ અસાધારણ સંયોગમાં હોય છે.

વળી અપવાદ સૂત્રથી પણ એ તો સિદ્ધ નથી થતું કે-પોતાના માતાપિતાદિ વડીલોને પરિતાપમાં રોતાં-કકળતાં મૂકી દીક્ષા લેવી. પણ માતાપિતાનું હિત જાળવીનેજ કામ કરવાનું છે. માતા-પિતા અનુમતિ નજ આપતા હોય તો વિરક્ત ઉમેદવાર તેમને પ્રતિબોધવા પ્રયાસ કરે, યોગ્ય ઉપાયો ગ્રહણ કરે અને તેમના મન ઉપર અસર કરવા ત્યાગવિધિને વધુ પોષે તો અનુમતિ જરૂર મળે. આમ છતાં કવચિત્ ન મળે તો ‘કુર્માપુત્ર’ અને ‘શિવકુમાર’ની માફક ઘરમાં રહી ચારિત્ર પાળે. પણ માતા-પિતાને પરિતાપમાં ન મૂકે.

પંચસૂત્રમે પણ આ સંબંધે સ્પષ્ટ ખુલાસો છે કે-

“અપરોવતાવં, પરોવતાવો હિ તપ્પડિવત્તિવિગ્ધં, અણુપાઓ
 સુ एसो, न खलु अकुसलारंभो हिअं ॥ ”

અર્થાત્—પરોપતાપ ન થાય તેમ પ્રવચ્ચા
 અંગીકાર કરવી. કેમકે પરિતાપ તો ધર્મપ્રાપ્તિ-
 દીક્ષાગ્રહણ કરવામાં વિઘ્નભૂત છે. પરોપતાપ
 પહોંચ્યાડીને દીક્ષા ગ્રહણ કરવી એ રીત નથી.
 ધર્મ-દીક્ષાપ્રાપ્તિનો એ ઉપાય નથી. એ તે
 અકુશલ આરંભ છે. અકુશલ આરંભ હિતકર
 નથી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે દીક્ષા જેવું
 મહાન્ કાર્ય પરોપતાપપૂર્વક થવું ન ઘટે.

આ સૂત્ર પછી આગળ “સન્વહા અપડિવન્નમાણે
 ચદ્દજ્ઞા અદ્દાણગિલાણોસહત્થચાગનાણં ” એ સૂત્ર
 આવે છે.

આ સૂત્ર ઉપરથી એમ સમજાય છે કે માતાપિતા
 કોઈ રીતે ન સમજે અને અનુમતિ ન આપે તે
 ‘ ग्लानौषधवत् त्यागः ’ ના ન્યાયે અર્થાત્ ઔષધના

છપચાર માટે ગ્લાનને છેડીને જવું પડે તેમ દીક્ષા આતર તેમને તજે.

પણ આ સૂત્ર પર વિવેકદષ્ટિથી વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે કે—પરોપતાપપૂર્વક, માતાપિતાને પરિતાપના કુંડમાં પટકીને દીક્ષા લેવાનું ઘટી શકતું નથી. કેમકે પંચસૂત્રકાર પરોપતાપને ધર્મ—દીક્ષા પ્રાપ્તિના મૂળમાંજ :અકુશળ, અમંગળ, વિધ્નપાત બતાવે છે. અને એ બાબત પર ખૂબ ભાર મૂકી ભલામણ કરે છે. તેઓ લખે છે કે—

“ ભગવં इत्थं नायं परिहरमाणे अकुसलाणुबंधि
अम्मापिइसोगंति । एवं अपरोवतावं सव्वहा सुगुरुसमीपे
पूइत्ता । ”

અર્થાત—આ બાબતમાં અકુશળ એવા માતૃપિતૃ-શોકને દૂર કરતા એવા ભગવાન દષ્ટાંતરૂપ છે. આમ કોઈ રીતે પરોપતાપ ન થાય તેમ સુગુરુની સમીપમાં પ્રવળ્યા શ્રદ્ધા કરવી.

ઉપર પ્રમાણે સૂત્રકાર લગવાન મહાવીરનું દૃષ્ટાંત આપીને પરોપતાપ ન થાય તેમ ધર્મસાધન, દીક્ષાગ્રહણ કરવાની લલામણુ કરે છે. આ ઉપરથી ફલિતાર્થ એ નિકળે છે કે અનુમતિ વગર દીક્ષા ત્યાંજ લઈ શકાય કે જ્યાં પરિતાપની સંભાવના ન હોય. પણ જો અનુમતિ વિના દીક્ષા લેવામાં આપ્તજન-માતાપિતાદિને પરિતાપ થતો હોય તો તેવું દીક્ષાગ્રહણુ ન કરવું. અને એજ કારણ છે કે-‘કુર્માપુત્ર’ કેવલી થયા પછી પણ પોતાના માતાપિતાની ચિત્ત-સમાધિને ખાતર દીક્ષાગ્રહણુ ન કરતાં અમુક સમય સુધી ઘરમાં રહે છે. જુઓ, આ શ્લોકો:—

“જહતાવ ચરિત્તમહં ગહેમિ તા મજ્ઞ માયતાયાણમ્ ।

મરણં હવિજ્ઞ નૂણં સુઅસોગવિઓગદ્દુહિઆણં” ॥૧૨૫॥

“તમ્હા કેવલકમલાકલિઓ નિઅમાયતાયુવરોહા ।

ચિદ્દ ચિરં ઘરચ્ચિઅ સ કુમારો ભાવચારિત્તી” ॥૧૨૬॥

“ કુમ્માપુત્તસરિચ્છો કો પુત્તો માયતાયપયમત્તો ।
જો કેવલોવિ સઘરે ઠિઓ ચિરં તયણુકંપાણ ” ॥૧૨૭॥

“ કુમ્માપુત્તા અન્નો કો ધન્નો જો સમાયતાયાણં ।
બોહત્થં નાણી વિ હુ ઘરે ઠિઓડનાયવિત્તીણ ? ” ॥૧૨૮॥

અર્થાત્—“ જો હું હમણું ચારિત્ર (સંન્યાસ)
લઉં તો મારા માતાપિતા મારા વિયોગે શોક અને
દુઃખથી પીડાઈને મરી જશે. ” (૧૨૫)

એટલા માટે કુર્માપુત્ર કેવલજ્ઞાની થવા છતાં પણ
પોતાના માતાપિતાને ખાતર ભાવચારિત્રીરૂપે અચુક
વખત સુધી ધરમાં રહે છે. (૧૨૬)

કુર્માપુત્ર જેવો માતૃપિતૃચરણભક્ત બીજો કોણ
પુત્ર હોય જે કેવલી થવા છતાં પણ તેમની (માતા-
પિતાની) અનુકંપા ખાતર ધરમાં રહે. (૧૨૭)

“ કુર્માપુત્રથી બીજો કોણ વધારે ધન્યવાદને પાત્ર
હોય કે જે કેવલજ્ઞાની થવા છતાં પણ પોતાના

માતાપિતાને બોધ પમાડવા માટે પોતાની પારમેશ્વરી સ્થિતિ જણાવવા ન દેતાં ધરમાં રહ્યા. (૧૨૮)

દીક્ષા બાબત સમ્મતિ મેળવવાનું ધોરણ શાસ્ત્ર-દષ્ટિએ એટલું મજબૂત અને શિષ્ટ છે કે તેની વિરુદ્ધમાં કોઈથી કંઈ પણ કહી શકાય તેમ નથી. પ્રાચીન સૂત્રો ને આગમોમાં સ્થળે સ્થળે દીક્ષાના ઉમેદવાર મહાશયો પોતાના માતાપિતાની સમ્મતિપૂર્વક અને જનતામાં વિશુદ્ધ આનંદનું વાતાવરણ પ્રસરાવતા દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. સૂત્રોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે માતાપિતાની સમ્મતિ જાહેર કરનારા “અમ્માપિયરો આપુચ્છામિ” વિગેરે પાઠો મળે છે. એટલે સૂત્રગત ઘટનાઓમાં અસમ્મત દીક્ષાનું ઉદાહરણ શોધ્યું મળે તેમ નથી. આ બાબતમાં લગવાનું મહાવીરનું દષ્ટાંત જ્વલંત આદર્શરૂપ છે.

જ્યારે મહાવીર અઠાવીસ વર્ષની ઉમરના થાય છે, તેમના માતાપિતા દેવલોક સિધાવે છે અને તેમની પ્રતિજ્ઞાનુસાર દીક્ષા-સમય ઉપસ્થિત થાય છે

ત્યારે પણ તેઓ પોતાના સ્વજનવર્ગ આગળ દીક્ષા માટે સમ્મતિ માગતાં કેવા ઉદ્દગારો રજુ કરે છે તે જાણતનું સુંદર અને આકર્ષક ચિત્ર “ આવશ્યક—ચૂષ્ણુ ” આપણને પૂરું પાડે છે. તેમાં લખે છે કે—

“ एवं भगवं अष्टावीसति वरिसो जातो, एत्थंतरे
अम्मापियरा कालगता, पच्छा सामी णंदिवद्धणसुपासपमुहं
संयणं आपुच्छति, “ समत्ता पतिन्नत्ति, ” ताहे
ताणि बिगुणसोगाणि भणंति “ मा भट्टारगा ! सव्वजगद-
पिता परमबंधू एकसराए चेव अणाहाणि होमुत्ति, इमेहिं
कालगतेहिं तुभेहिं विणिक्खमवन्ति स्वते स्वारं
पक्खेव । ता अच्छह कंचि कालं जाव अम्हे विसोगाणि
जाताणि ” । सामी भणति, “ केचिरं अच्छामि ? ”
ताहे भन्नति—“ अम्हं परं बिहिं संवत्सरेहिं रायदेविसोगो
प्पस्सेज्जति ” । (आवश्यकचूर्णि २४९ पृष्ठ)

અર્થાત્—લગવાન મહાવીર સ્વામી અઠાવીસ

વર્ષના થયા ત્યારે તેમના માતાપિતા કાળધર્મ પામ્યા. પુછી ભગવાન્ પોતાના મોટાભાઈ નંદીવર્ધન અને કાકા સુપાર્શ્વ વગેરે સ્વજન વર્ગની આગળ હીજા માટે આજ્ઞા માગતાં કહે છે કે—“ મારી પ્રતિજ્ઞા સમાપ્ત થઈ છે. ” ત્યારે તે લોકોને ડબલ શોક થાય છે અને કહે છે કે “ હે ભટ્ટારક ! તમે વિશ્વબંધુ છો અને એકાએક અમને અનાથ મૂકી ચાલ્યા જવાની વાત કરો છો ? રાજરાણી દેવલોક પામ્યા છે અને તમે પણ નિકળવાની વાત કરો છો ! ફેડા ઉપર નમક છાંટો છો ! માટે થોડો વખત ઠેરી જાઓ, કે જેથી અમારા મનનો શોક શાંત થાય. ” ત્યારે ભગવાન્ કહે છે “ ક્યાં સુધી રહું ? ” તેમણે કહ્યું કે “ બે વર્ષ સુધી રહો, તેટલામાં રાજ-રાણીના વિયોગનો શોક શાંત થઈ જશે. ” મહાવીર આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

વળી આગળ જતાં આવશ્યકચૂર્ણિમાં (૨૫૧ મે પાને) લખે છે કે—

“તથા ણં સામી લોગંતિણ્હિ સંબોહિતે સમાણે જેણે
 ણદિવદ્ધણસુપાસપ્પમુહે સયણવગ્ગે તેણેવ ઉવાગચ્છતિ ર
 જાવં એવં વયાસી-इच्छामि णं तुभेहि अब्भणुण्णाए
 समाणे मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ” ।
 તાહે તાઈં અકામગાઈં ચેવ એવં વયાસી—“ અહાસુહં
 મદ્દારગા ! ” ।

અર્થાત્—ત્યાર પછી લોકાન્તિક દેવોથી સંબોધિત
 થયા બાદ ભગવાન્ નંદીવર્ધન અને સુપાસ્વ પ્રમુખ
 સ્વજન વર્ગ પાસે આવે છે અને તેમને એમ કહે છે
 કે—“ તમારી આજ્ઞાપૂર્વક અગારવાસ ત્યજી અનગાર-
 ધર્મ (ચારિત્ર-દીક્ષા)નો સ્વીકાર કરવા ઇચ્છું છું. ”
 તે પર તેઓએ કહ્યું કે—“ હે ભદ્રારક ! મુખ ઉપર
 તેમ કરો. ”

મહાવીરની આ આદર્શ અને નૈતિક ધર્મના
 પાલનની તત્પરતા બુદ્ધો અને આજની દીક્ષા

આપવાની તાલાવેલી તરફ નજર કરો ! દીક્ષા પાછળ આજે સાધુઓની ઘેલછા કેટલી વધી પડી છે અને તે માટે વધતી જતી કલહ-કોલાહલની ભીષણ અળમાં સમાજ કેવો હોમાઈ રહ્યો છે !

આગળ જતાં લખે છે કે—“ ત્યાગની મહત્તા લક્ષમાં લઈને જ ૮ વર્ષની ઉંમર થતાં, તે માર્ગે વિચરવાનો કોઈને પણ હકક છે. અને એ ઉંમરનો આત્મા પણ ગજસુકુમાળની જેમ પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે છે, એ માટે મોટી ઉંમરની જરૂર છે એવું કાંઈ નથી. ” (ક. ૩૭. પા. ૩૩.)

પણ બાલ-દીક્ષાની શાસ્ત્રસિધ્ધતા અસાધારણ સંયોગમાં છે એ ભૂલવું ન ઘટે. તે વસ્તુ વિરલ, કદાચિત્ અને મહાન્ ગુરૂના હાથની છે. સાધારણ સાધુ કે પદવીધારીનું એ કામ નથી. ચોથા આરાનાં અસંખ્ય વર્ષોમાં અને કેવલજ્ઞાનીઓના મહાન્ યુગમાં પણ એકાદ દાખલા સિવાય બાળદીક્ષાની

ઘટના મળતી નથી એ જ બતાવી આપે છે કે બાલ-
દીક્ષા કેટલી વિરલ વસ્તુ છે. બાળકોને દીક્ષાનો વેષ
પહેરાવી દેવામાં જે અપવાદ અને નિન્દા જગત્માં
ફેલાય છે તેનો ઉલ્લેખ પ્રવચનસારોદ્ધારની વૃત્તિમાં
સિદ્ધસેન પણ કરે છે. તેઓ લખે છે કે—

“ તથા નિરનુકમ્પા અમી શ્રમણાઃ, યદેવં બાલાનપિ
બલ્લાદ્ દીક્ષાકારાગારે પ્રક્ષિપ્ય (તેષાં) સ્વચ્છન્દતા-
મુચ્છિન્દન્તિ ઇતિ જનનિન્દા । ”

(ઉત્તરાર્ધ પા. ૨૨૬.)

અર્થાત્—આ સાધુઓ કેવા નિર્દય છે કે આમ
બાળકોને દીક્ષાના કેદખાનામાં [નાંખીને ; તેમની
સ્વચ્છન્દતા અને સ્વતંત્રતાનું આ પ્રમાણે હનન કરે
છે. એમ જનનિન્દા થાય. ”

હવે અહીં સમજવાનું છે કે જો આવાં કારણોથી
આઠ વર્ષની અંદરવાળાઓને માટે દીક્ષાનો નિષેધ
થાય છે તો આ કારણો આઠ વર્ષની ઉપરવાળાઓને

લાગુ પડતાં હોય તો સુતરાં તેને પણ દીક્ષા આપવાનો નિષેધ સિદ્ધ થાય છે.

અહીં ગજસુકુમાળનું ઉદાહરણ મૂક્યું છે તે શું? તેમણે બાળદીક્ષા લીધી હતી માટે? જો એમ હોય તો ગજસુકુમાળને બાલ દીક્ષિત માનવામાં ગંભીર ભૂલ થાય છે. કારણ કે તેમણે યૌવન વયમાં લગ્ન કર્યા પછી દીક્ષા લીધી હતી. હેમચંદ્ર મહારાજ ત્રિપષ્ઠિશલાકાપુરુષચરિત્રમાં કહે છે કે—

“ સોડત્યન્તક્લ્લમો માતૃભ્રાતૃશ્ચ પ્રાણસન્નિભઃ ।

દ્વયોર્નેત્રેન્દીવેન્દુઃ ક્રમેણ પ્રાપ યૌવનમ્ ” ॥૧૨૪॥

“ પ્રભાવતીમભિધયા દ્રુમસ્ય પૃથિવીપતેઃ ।

કન્યાં ગજસુકુમાલઃ પિત્રાદેશાદુપાયત ” ॥૧૨૫॥

“ સોમશર્મદ્વિજસુતાં સોમાર્યાં ક્ષત્રિયામવામ્ ।

સોડનિચ્છન્નપ્યુપયેમે માતૃભ્રાત્રોર્નિદેશતઃ ” ॥૧૨૬॥

(ત્રિ. પુ. ચ. પર્વ ૮. સર્ગ ૧૦.)

અહીં લખ્યું છે કે ગજસુકુમાળે યૌવનવય પ્રાપ્ત થયા પછી માતા ને ભાઈની આજ્ઞાને અનુસરી લગ્ન કર્યાં.

વળી બાલવયની હદ સોળ વર્ષ થવા સુધી ગણાય. સ્થાનાંગ સૂત્રની વૃત્તિમાં ઉલ્લેખ છે કે—

“ આષોઢશાદ્ મવેદ્ બાલઃ ” ।

(પ્રથમ ભાગ પા. ૧૨૮)

આવે ઉલ્લેખ આચારાંગની વૃત્તિમાં પણ છે. આચારાંગ સૂત્રમાં આગળ વધીને એમ પણ લખ્યું છે કે—

“ મન્જિમેળં વયસા વિ એગે સંબુજ્ઞમાણા સમુક્રિયા ”

અર્થાત્—મધ્યમ વયમાં બાળ પાત્રી ભોક્ષ માટે તૈયાર થાય છે.

“ इह त्रीणि वयांसि—युवा, मध्यमवया वृद्धश्चेति ।
तत्र मध्यमवयाः परिपक्वबुद्धित्वाद् धर्माईः ।
मध्यमेन वयसापि एके सम्बुध्यमाना धर्मात्रिण्याः ”

સમ્યગ્ ઉત્થિતાઃ સમુત્થિતા ઇતિ। સત્યપિ પ્રથમચરમવયસો-
સ્થિત્યાને યતો બાહુલ્યાત્ યોગ્યત્વાચ્ચ પ્રાયો વિનિવૃત્ત-
ભોગ કુતૂહલ ઇતિ નિષ્પ્રત્યૂહધર્માધિકારી ઇતિ મધ્યમવયો-
ગ્રહણમ્ ” ॥

(આઠમું અધ્યયન અને ત્રીજો ઉદ્દેશ)

આ સૂત્રને ટીકાકાર સ્પષ્ટ કરતાં લખે છે કે વય
ત્રણ છે: યુવા, મધ્યમ અને વૃદ્ધ. તેમાં મધ્યમ વય-
વાળો પરિપક્વ બુદ્ધિવાળો હોય છે. માટે તે ધર્મને
યોગ્ય છે x x x યદ્યપિ પ્રથમ અને છેલ્લી વયમાં
પણ ઉત્થાન થાય છે. તો પણ બાહુલ્યથી માટે ભાગે
મધ્યમવયસ્ક ભોગકુતૂહલથી પ્રાયઃ વિરત હોય છે
અને તે પ્રકારની યોગ્યતા તે વયમાં હોય છે. માટે તે
વયમાં નિર્વિઘ્ન ધર્માધિકાર તેને સાંપડે છે. માટે અહીં
મધ્યમ વય ગ્રહણ કરવામાં આવી છે.

સમિતિના નિવેદનની સમાલોચના પર નિરીક્ષણ
કરતાં દીક્ષાના વિષયમાં આટલું લખ્યા બાદ બુદ્ધિ
બ્યાકુળ થઈને પોકારી ઉઠે છે કે, જેમને આત્માનું

કલ્યાણ સાધવું છે, જે આત્માઓ અધ્યાત્મરસનાં પાન કરવા નિકળ્યા છે, જેમનું લક્ષ મોક્ષ તરફ છે, સંસારની વાસનાઓથી જેઓ અલગ થવા ઇચ્છે છે અને જેમને પોતાનું જીવન વૈરાગ્યમય સાધવાનું છે તેમને—તે સાધુઓને શિષ્યો પાછળ આટલી ‘હાયહાય’ કેમ ? શિષ્યો પાછળ આટલું મથવાની, આટલી હાડમારી કરવાની, આટલી દોડાદોડ કરવાની તેમને જરૂર શી ? તેઓ દીક્ષા પાછળ આટલી જઠ્ઠ કેમ રાખતા હશે ? ચેલાઓ પાછળ મોહ—મદિસનો આ નશો સાધુસંસ્થાને ઘોર ઘાતક છે, અને સમાજ તથા દેશને શ્રાપરૂપ છે. શાસ્ત્ર સમદષ્ટિએ જોવાય તો કલ્યાણકર છે, નહિ તો વાંકા ચાલીએ તો પણ પોતાના હેતુને પુષ્ટિ કરવા માટે કંઈક સાધન તો હાથ લાગે. પરંતુ એથી લાભ શું ? આત્મકલ્યાણની ભાવનાવાળાએ તો શુદ્ધ દષ્ટિથી સત્ય શોધનનો જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમને ખુણે ખાંચરે આથડવાની જરૂર ન હોય.

દીક્ષા એ પવિત્રમાં પવિત્ર વસ્તુ છે. મહાન્
 આદર્શરૂપ છે. એવી નિર્મળ શુદ્ધ અને પવિત્ર
 વસ્તુને જીદને આટલો કોલાહલ, પ્રપંચ ને માયા-
 જાળ બીછાવવાના પ્રયત્નો કરવા અને કલુષિત
 પરિસ્થિતિ પેદા કરવી એ દીક્ષા કે ધર્મનો દ્રોહ
 કરવા બરાબર છે. સાધુઓનો તો એટલોજ ઉદ્દેશ
 હોવો જોઈએ કે કોઈ પણ વ્યક્તિ દીક્ષા લેવા આવે
 તેને સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ કે માતાપિતાદિની પરવાનગી
 લઈને આવો અને આત્મસાધન કરો. યોગ્ય હોય
 તેને દીક્ષા આપવી અને આત્મસાધનમાં માર્ગદર્શક
 થવું. આ સાધુમાર્ગ છે. સાધુસંસ્થા આ માર્ગ સમજે
 અને સંયમ, ત્યાગ અને શમભાવને પોષતા સ્વ-પર-
 કલ્યાણના સાધનમાં ઉજમાળ બને એજ શાસન-
 દેવને પ્રાર્થવાનું. ઓં શાન્તિ !

